

A fonalfestés hagyományai mindig érdekelték, de behatóbban az 1970-es évek elején kezdtem tanulmányozni, amikor a *Jóbarát* gyermeklap által meghirdetett *Ezerjófű versenyen* a két fiam is részt vett. Így a fonalfestéssel kapcsolatos néprajzi írások között 1976-ban Árapatak neve is felbukkant Dr. Péntek János—Szabó T. Attila etnobotanikai munkájában, ami épp a magam, valamint Ferenc és Zoltán fiam által gyűjtött anyagot hasznosítva mutatta be a falu népi növényismeretét, felsorolva a festőnövényeket is. Jellegénél fogva azonban nem terjedt ki a fonalfestési eljárások ismertetésére.

Az *Ezerjófű versenyen* 1972—73-ban a fonalfestéssel kapcsolatos helyi ismereteket, eljárásokat a hitelesség végett csak akkor jegyeztetem le a fiaimmal, ha én magam is kipróbáltam, és valóságnak megfelelő közlés volt. Ennek köszönhetően kedvet kaptam a növényekkel való festési kísérlethez, amit a *Népismereti Dolgozatok 1980* című könyvben adtam közre *A fonalfestés hagyományai Arapatakon* címmel, amelyben 20 növényt végzett kísérlet és 30 féle színármalyatú — főleg gyapjúfonalról írtam. A dolgozat megjelenése után mellőztem a növényi festéssel kapcsolatos további kutatást, pedig a céljaimat csak részben értem el. Húsz év telt el, 1992 júniusában néhány Gazdáné Olosz Ella javaslatára meghívást kaptam Csernátónba a nemezkészítő tanfolyamra, hogy tartsak előadást növényi gyapjúfestési eljárásaimról. Ennek köszönhetően, ismét kedvet kapva hozzá, kezdtem a növényi festéshez. Először csak gyapjúfonalat festettem, úgyhogy Csernátónban már 56 színármalyatot tudtam bemutatni.

Akkor támadt az az ötletem, hogy folytassam a kísérletezést és az eredménnyel jelentkezsem versenyre. Így július hónaptól novemberig minden szabad időmet e célnak szenteltem. Festettem és festettem. Sajnos a faluban sehol, de még Sepsiszentgyörgyön sem kaptam FeSO_4 (vasszulfát) fixálót. Mégis az év végi eredményem 27 féle festőnövényből, 273 színármalyatú festett fonal volt. Mivel csak júliusban fogtam a festéshez, így teljesen hiányoztak a tavaszi növényekkel való kísérletek. 1993 tavaszától bővíttem a kísérletekhez felhasznált növények számát, az eredményeket pedig majd eljuttatom a Kriza János Néprajzi Társasághoz.

Visszatérve a kísérleteim céljához, az ötvenes évek elején hallottam, hogy a régi öregek növényekkel kék, piros, zöld színű tojást és fonalat festettek. Ezeket szeretném előállítani én is.

A piros tojás festésére a II. világháborúig berzsény (*Caesalpinia echinata*) faforgácsát használták, amit üzletből vásároltak kilóra, vagy vereshagymahéjjal festettek. A berzsény leveléhez, ha égőpirosat akartak festeni, timsót tettek. Valószínűnek tartom, hogy a fonalat is ezzel a faforgáccsal festették pirosra, mivel Árapatakon még nem fedeztem fel pirosat festő növényt.

Kék színt sem tudtam előállítani egyetlen növényből sem. A kék szín festéséhez a kék színű növényekkel próbálkoztam, még a hetvenes években, amikor a legnagyobb örömömre a zöld színt kaptam meg. A kék színt, gondolom, hogy a közeli Brassóból kapott posztóhulladékból nyerték, éppúgy, mint a kászoniak. A festőasszonyok gyapjú és kender fonalát saját kezűleg festették, főként növényi eredetű festékanyagokkal. A festés módja egyszerű volt: a festendő anyagot egy-két óráig lágy vízben áztatták, hogy minden részét egyformán fogja a festék, majd az üstben levő festéklében állandó forgatás mellett két-három órát főzték. Festésre legjobban a patakvíz felelt meg. Ez gyorsan és jól is tisztált. Nem véletlen, hogy a másoknak is dolgozó festőasszonyok a falun áthaladó patak partján laktak.

Maga a festéklé is általában ugyanazzal az eljárással készült minden növényből. A szükséges nyersanyagot üstbe vagy nagy fazékba tették, felöntötték vízzel, s két-három órát főzték, majd leszűrték. A festőnövények és a hozzáadott kristályos anyagok (fixálók) színek szerint változtak.

A házi növényi festés hanyatlása ideig-óráig a II. világháború idején és a háború utáni években megszűnt, amikor a falu népe átmenetileg újra rászorult a maga szötte-varrta kender- és gyapjúruhára. Hagyományai az 1960-as évekig tartottak, amikor még minden ötvenévesnél idősebb asszony a gyapjút, a szőnyegnek való rongyot égerhéjből, diófalevélből nyert növényi festékben festette feketére vagy barnára. Az azt követő években a vegyi anilin festékek sokféle változatához aránylag olcsón (1,50 lej) hozzá lehetett jutni, a növényekkel való festést teljesen háttérbe szorította. 1992-vel egy újabb hullám jelentkezett. Nem lehet az üzletben vegyi festéket kapni. Ismét nagy az érdeklődés a növényi festékek iránt. Így például Húsvétra a piros tojást már legtöbben piros hagymahéjjal festették. Többen érdeklődtek a faluban, hogy barnát, feketét milyen növényből festhetnek. Egyszerűen nemcsak a gyógynövények, hanem a festőnövények iránt is nagy az érdeklődés 1993-ban is. Így a szájhagyományok által ránk maradt festőnövényeket próbáltam ki, hagyományos fixáló anyagokkal.

Az Árapatakon megtalálható növények által festett fonalakat nem szín szerint csoportosítottam, hanem növényenként. Bármely növény

festőkivonata sokban függ a fixáló anyag hozzáadásától, a fonal fajtájától, minőségétől stb.

1. Festőszoltina (Serratula tinctoria)

A sárga szín előállítására legáltalánosabban használt burján a *zsódina*. Bőven termett az Olt menti kaszálókon. Ma teljesen kiveszett, mert szántóterületté alakította át a volt mezőgazdasági termelőszövetkezet. A régi öregek házából nem hiányzott a megszártott, összekötött *zsódina* leveles szára. Minden liter vízhez két marékkal tettek. Gyapjút, kendert, tojást, később gyapottat is festettek vele, de csak sárga szín előállítására használták. Sárga fonallal *ajjazták fel* a párnahéjakat, kötötték össze a két szél vászonból szőtt asztalterítőket, rudilepedőket, sőt az ünnepi pendelyeket (alsószoknya) is ezzel a sárga cérnával varrták össze kiskötéssel vagy bokorkötéssel. A párna és derékaljakat azért, hogy a toll ki ne jöjjön belőlük, minden évben meszeléskor *zsódinával* sárgított kenővel (lisztből főzött sűrű csiriz) kenték újra.

Az írott tojást — az alap beosztásos (inázás) viasszas megírása után mai napig *zsódina* festéklében megsárgítjuk, majd befejezve az írást (pettyegetést) pirosra festjük.

Egy pár festőszoltina-gyökeret az 1972-es *Ezerjófű verseny* alkalmával az udvarra telepítettünk, ebből kapom a festéshez szükséges nyersanyagot. A hazai *zsódina* friss leveléből 16 féle színárnyalatot festettem. Fixáló anyagként konyhasót, ecetet, rézgálicot, vasgálicot és timsót használtam. Ha több a festőanyag a festéklében — akkor sötétebb árnyalatú gyapjúfonalat nyertem.

2. Közönséges dió (Juglans regia)

A barna szín festésére a mai napig a legnépszerűbb növényi anyag a diófalevél és zölddiótok (burok), amit frissen vagy szárítva használnak. E növényből a fixáló anyag hozzáadásával a világos rozsdabarnától a négerbarnaig 20 féle színárnyalatot nyertem. Régen a növényt a szövéshez szükséges gyapjú- kender- lenfonalak festésére használták, amiből férfi és női ruhának való háziszőttes posztót, vásznat készítettek. Ma általában gyapjúfonalat festenek, amiből szvettert, szoknyát kötnek, vagy szőnyegnek való rongyokat festenek. Akad, aki a haját festi diófalevél főzettel.

3—4. Vöröshagyma (Allium cepa)

A vöröshagyma héját a legrégebb időktől használták tojásfestésre, főleg a szegényebbek, akik üzletből a berzsenyt nem tudták megvásárolni. 1992—93-ban az üzletből hiányzó festék miatt tértek vissza a vöröshagyma héjához.

4. A sárga, valamint a vöröshagyma héjával kipróbált színek alapján nagyon valószínűnek tartom, hogy a múlt században élő asszonyok-

tól megmaradt háziszőttes rokolyák (szoknyák) egy-egy sodrott szálú fonala okkeres barnáját, khakizöldes szálát épp hagymahéj festéklével festették. Amióta komolyabban foglalkoztat a növényi festés, sok új szín létrejöttékor látok hasonlóságot a háziszőtteseknél alkalmazott fonalak színével, olyanokéval, amelyeket a századfordulóig készítettek. A hagymahéj levével több mint 30 féle színárnyalatot sikerült létrehoznom.

5. Vadgesztenye (*Aesculus hippocastanum*)

Kísérletező kedvem nyomán egy vadgesztenye éretlen terméséből szakítottam 1992. aug. 20-án két fürtös ágat 5—5 terméssel. A szűrős termést könnyen vágta négyfelé a kés. Öt edénybe raktam a feldarabolt termést. Két napig érleltem hideg vízben, amíg a víz vörösesbarna lett, azután festettem vele 15 féle színárnyalatot.

6. Enyves éger (*Alnus glutinosa*)

A fekete szín előállítására a legrégebbi időktől az enyves éger kérget használták. A fekete szín fényesebbé tételére a *fekete nádaly* (*Symphytum officinalis*) gyökerét használták az éger kérgével együtt. Az égerfa fiatal ágainak kergét hántották, hámozták le, felaprítva főzték, majd vas- vagy rézszulfát hozzáadásával kapták a megfelelő fekete színt. 1992-ben 10 féle árnyalatot festettem.

7. Büdöske (*Tagetes patulus*)

A бүdöske sárga virágszirmaiból festettem 15 féle színű fonalat. A megmaradt csészelevelekkel és a termőtokokkal is próbáltam festeni, timsó hozzáadásával, és így talán szebb citromsárga színű gyapjú- és gyapotfonalat kaptam.

8. Évelő vagy gerezdes csillagfürt (*Lupinus polyphyllus*)

Amint azt az előzőkben vázoltam, egyik céloom a kék szín előállítása növényekből. Ezért többféle kék színű virágból próbáltam festeni. Így az ibolya kék gerezdes virágszirmaiból szürkét, szürkésfehéret és rézszulfáttal szép, halványzöld színt nyertem.

9. Kékárvácska (*Viola wittrockiana*)

A kékárvácska virágából zöld színű gyapjút festettem még 1972-ben. Akkor 1/4 kg gyapjút festettem zöldre, amit szövésre és rojtbogózásra használtam fel, széktakarónak, amely a mindennapi használatban sem veszítette el a színét 20 év alatt sem.

10. Mezei zsálya (*Salvia pratensis*)

A mezei zsálya kék virágjával is gyapjút festettem timsó és rézszulfát hozzáadásával, aminek eredménye szintén a zöld szín lett.

11. Szarkaláb (*Consolida regalis*)

A mezei szarkaláb kék virágát is csak rézszulfáttal próbáltam ki, céloom kimondottan a zöld szín előállítása volt.

12. Réti peremisz (Inula britannica)

Egy mezei utam alkalmával láttam meg a réti peremisz szép sárga virágát. Egy csokorra valót szedtem, hogy virágjával próbáljak festeni. Mivel azt tapasztaltam, hogy ebből a növényből bőven van a határban, a következő kísérleteket végeztem el:

a) Gyapjúfonalat festettem friss növényből timsó és rézszulfát fixálókkal. Amikor a gyapjú a festéklében kihűlt, a festett fonal felét azonnal öblítettem, a másik felét csak szárítás után öblítettem bő vízben. A két változat kevés eltérést mutatott.

b) Később szárítottam réti peremisz virágot és azzal festettem, ugyancsak timsó és rézszulfátos fixáló anyagokkal. Az eredmény azt mutatta, hogy a friss növényekből nyert szín erőteljesebb, szebb, mint a szárított növényé.

13. Körömvirág (Calendula officinalis)

A körömvirággal is kísérleteztem:

a) Festettem friss növényvel, amikor a festés utáni kihűlt fonal felét azonnal öblítettem, a másik felét csak szárítás után. Itt már nagyobb eltérést tapasztaltam.

b) A második kísérletem szárított körömvirággal történt, ahol szintén kétfelé osztottam a festett anyagot, és úgy öblítettem. A színek közti eltérés itt jobban kihangsúlyozódott. Érdekes, hogy ez a növény a gyapjút sokkal szebben festi, mint a kender- és gyapotfonalat, ezért a két utóbbival nem is kísérleteztem.

14. Giliszaúzó varádics (Chrysanthemum vulgare)

Ez a növény is bőven található Árapatak határában. Ezért ezzel a virággal is kísérleteztem. Festettem friss és szárított növényből. Az eltérés a timsónál és az ecet használatánál a legszembetűnőbb.

A giliszaúzó varádicsot a faluban egy pár asszony a szoba padlójának felmosása után sárgító festékként használja. Szép sárgára festi a padló deszkáját.

15. Festő pipitér (Anthemis tinctoria)

Falunk határában a Székely úti dombtetőn láttam meg az igen szép, sárga virágú festő pipitért. Nem ismertem, de leszedtem, és amikor a meghatározásnál a tinctoria illetve a magyarban a festő szót megláttam, nagyon megörültem. De annál nagyobb volt az örömöm, amikor a timsó hozzáadásakor keletkezett sárga színt megpillantottam. A növényből kevés van a határban, ezért csak azt a kísérletet végezhettem vele, hogy a festékléből azonnal, majd szárítás után öblítettem. Csak gyapjút festettem vele.

16. Közönséges boróka (*Juniperis communis*)

A borókaagyókeret megfőztem, három napig érleltem, majd úgy festettem vele gyapjúfonalat. Egyet pedig érlelés nélkül, még 1972-ben. A borókáról azt olvastam, hogy pirosat fest, azért kísérleteztem vele, sajnos a kapott szín messze áll a végcéltől.

17. Közönséges nyír (*Betula pendula*)

A közönséges nyír levelével három színt festettem még 1976-ban. A leírások alapján zöld színt kellett volna nyernem.

18. Kislevelű hárs (*Tilia cordata*)

Csak egy gyapjúfonalat festettem az 1970-es években.

19. Vadcsereznyefa (*Prunus avium*)

A vadcsereznyefa ágainak kérgével már a régi öregek is festettek falunkban, mivel a környéki erdőkben elég gyakran előforduló fa volt, ma ritkább. Ennél a kísérletnél látható, hogy milyen nagy eltérés van a festőléhez hozzáadott fixáló anyagtól. A fa ágainak lehántott, összevágott kérgét 24 órát hideg vízben áztattam, majd utána főztem — és festettem a szép rozsdabarna színt és a rézsulfáttól kapott sötét zöldesszürkét.

20. Piros bazsarózsa (*Paeonia officinalis*)

Már 1972-ben kísérleteztem a piros szín előállításán. Akkor is keszlilásszürkét kaptam, mint 1992-ben, amikor bőven virágzott a piros bazsarózsa.

21. Harangvirág vagy **harangláb** (*Aquilegia hibride*)

Ezzel a kék virágú harangvirággal is zöld színt állítottam elő.

22. Földibodza (*Sambucus ebulus*)

A földibodza sötétkék bogyóterméséből festettem. Így végre eljutottam a szép szürkéig, de még messze áll a kék, amit el szeretnék érni.

23. Közönséges fagyal (*Ligustrum vulgare*)

E növény sötétkék termésével festettem szürkéskék színeket.

24. Csipkebogyó (*Rosa canina*)

A csipkebogyó szárított termésével festettem 1992-ben. Mivel nem volt időm forgatni a fonalat a festéklében, a mintaanyag foltostarka lett. Főleg a kender és gyapotfonal, amelyek festése mindig igényesebb, mint a gyapjúfonalé.

25. Orbáncfű (*Hypericum perforatum*)

A szárított orbáncfű virágos szárát használtam fel. Sok összetört növényt tettem a festéklébe: egy liter vízhez jó két marékka. A festéklében való kihülés után a fonalakat szárítottam, és csak azután öblítettem.

26. Kömény (*Carum carvi*)

A kömény magjával festettem. Már a régi festőasszonyok is alkalmazták főleg tojásfestésnél, amikor hagymahéj és kömény levében festettek tojást.

27. Közönséges galaj vagy fehér galaj (*Galium mollugo*)

Véletlen folytán vettem észre, hogy a galajból főzött gyógytea reggelre megzöldült. Így festettem vele színeket: a vasgálicos szürkét, a rézgálicos sárgászöld khakit. Fixáló anyag nélkül nem fogta meg a fonalakat. Ellenben a tojást sötétzöldre festette.

28. Kocsánytalan tölgy (*Quercus petraea*)

Idősebb tölgyfa kérgéből főztem festéklevet, amelyben gyapjú- kender- és gyapotfonalat festettem.

29. Sáfrány (*Crocus satinus*)

A sárga bibe és sárga szíromleveleivel festettem, víz, ecet, rézszulfát és timsó hozzáadásával.

30. Fodroslorum vagy lósóska (*Rumex crispus*)

Lósóska terméséből készítettem a festőlevet, amelyből ötféle mintát festettem háromféle fonalból, víz, timsó, ecet rézszulfát és vasszulfáttal. Egy liter vízhez két marék száraz sóskatermést tettem.

31. Nagycsalán vagy csihány (*Urtica dioica*)

Kora tavaszi, föld feletti részével festettem.

32. Lucfenyő (*Picea excelsa*)

A lucfenyő tobozával és kérgével festettem.

Befejezésként röviden összegezem a kísérleteim nyomán tapasztaltakat, arra vonatkozóan, hogy *mitől függhet egy szín előállítása, ha ugyanazt a festőnövényt használjuk.*

1. A fonal minőségétől: tiszta gyapju- vagy gyapotfonal vagy bizonyos százalékban kevert (műszálas) fonal.

2. A fonal tisztaságától (mosott vagy mosatlan gyapjú- vagy kenderfonal).

3. A fonal festésre való előkészítésétől, attól, hogy festés előtt áztatjuk-e a fonalat, vagy áztatás nélkül tesszük a festékbe.

4. A víz minőségétől: lágy vagy kemény vízzel festünk-e. Festeni a legjobb az esővíz, tisztálni, öblíteni a folyóvíz.

5. A folyadék mennyiségétől.

6. A festőnövény a. — mennyiségétől (több, kevesebb)

b. — minőségétől (friss vagy szárított)

c. — gyűjtési idejétől (tavaszi, nyári, őszi).

7. A festéklé vagy festendő anyag főzési idejétől.

8. Az érleléstől: attól, hogy két-három napig érleljük-e a festőlevet a festőnövényvel együtt.

9. Az öblítés időpontjától, attól, hogy a festőlében kihűlt fonalat azonnal öblítjük-e vagy csak szárítás után.

10. Utolsónak hagytam, de talán a legfontosabb, a festékléhez hozzáadott fixáló anyag, amelyek határozottan változtathatnak nemcsak a színárnyalaton, hanem a színen is.

